

Оксана ЧЕПЕЛИК
провідний науковий співробітник ІПСМ,
канд. архітектури, старш. наук. співроб.

ДО ПРОБЛЕМИ МИТЕЦЬ — ВЛАДА Діалог чи протистояння?

Постановка проблеми. Питання «МИТЕЦЬ — ВЛАДА: діалог чи протистояння?» в той час, коли у Москві відбувається суд над музикантками Альохіною, Самуцевич і Толоконніковою з панк-гурту «Pussy Riot», а в Києві точиться запекла боротьба Центру візуальної культури (ЦВК) за право на подальше власне існування в стінах Києво-Могилянської Академії як насамперед критичної наукової інституції, видається риторичним. Обидві події отримали значні репутаційні дивіденти та стали відомими майже в усьому світі, — от тільки з різними результатами на виході: адже дві з трьох авторок панк-молебну «Богородице, Путіна прожени» опинилися у в'язниці, а ЦВК був запрошений з презентацією на 7-у Берлінську Бієнале. Хоча, здається, увага масмедіа та громадськості до найгучнішої художньої акції останніх років і викликає певну заздрість культуртрегерів ЦВК, але не настільки, щоб самим спромогтися на потужний мистецький жест, направлений проти олігархічно-корумпованої влади у нашій країні. Натомість тепер ЦВК запрошує до України втомленого кураторством 7-ї Берлінської бієнале (котра дійсно наробила галасу) Артура Жмієвського, — художника, режисера, редактора журналу «Політична критика», — з виставкою «Демократії». Ця виставка вперше відбулася в рамках проекту «Культура трансформації», організованого власне Центром і журналом «Політична критика», яку підтримує, наголошую, Міністерство культури і національної спадщини Польщі. А що ж відбувається в нашій країні, — вже після Євро-2012, читай: АРСЕНАЛЄ '2012? Ось, наприклад, Московська Бієнале готувалася в якості масштабного проекту, створеного саме для Росії, після закінчення котрої тільки у Москві відкрилося чотири Музеї та центри сучасного мистецтва; у 2007 р. була заснована Національна премія Кандинського, з номінаціями: «Проект року», «Молодий художник» та «Медіа-арт», а Міністерство культури Російської Федерації фінансує створення

проектів сучасного мистецтва. В Україні ж визначальними характеристиками існування актуального сучасного мистецтва все одно залишаються: 1) відсутність його зв'язку з освітою; 2) відсутність інфраструктури; 3) маргінальний статус у державі, 4) розірваний чи уривчастий дискурс. Сучасне українське мистецтво виключене з контексту національної культурної політики, і, на жаль, мультидисциплінарний фестиваль «ГогольФест» 2012 р. лише підтвердив цю думку. Воно не належить суспільству — адже свідченням такої належності стали б нові музеї та центри сучасного мистецтва, а також медіа-центри, фінансування котрих забезпечують, скажімо, податки. «ГогольФест» багато в чому заповнював своєю діяльністю нішу невибудованої мистецької інфраструктури в Україні, — щоправда, відбувалось це лише протягом тижня. Проте він дійсно надав потужний стимул подальшому розвитку української музики й театру зокрема та культури в цілому. На початку 2012 р. київський муніципалітет демонстрував згоду підтримати цю подію в мистецькому житті столиці; проте, на жаль, демонстративні заяви так і залишились обіцянками. «ГогольФест», співпрацюючи з владою, міг би підтвердити репутацію Києва в якості європейської культурної столиці. Яку ж державну чи погресивну мету переслідує українська влада, відмовляючи у підтримці «ГогольФесту»? Починаючи з 24 січня 2012 р. відбулася серія звільнень директорів українських музеїв. А в жовтні розгорівся публічний скандал з приводу непрозорості конкурсу на посаду директора Національного художнього музею України. Тому питання «МИТЕЦЬ — ВЛАДА: діалог чи протистояння?» в якості відповіді демонструє факт цілковитої відсутності діалогу між ними. Якщо ж звернути увагу на урбаністичний простір, то до цього додається ще й вимір протистояння: адже радикальні зміни у забудові Києва викликають цілком слухне занепокоєння громадськості щодо незаконних вторгнень у публічний простір міста. В якості прикладу можна навести Андріївський узвіз, з його офіційним статусом серця державного історико-архітектурного заповідника «Стародавній Київ». Протягом останніх кількох років систематично відбуваються рейдерські атаки на культурно-мистецькі інституції, розташовані на цій вулиці, і свавільні дії нападників викликають спротив громадських захисників автентичності столиці.

Взаємопов'язані соціальні та політичні процеси слугують глом, на котрому культурно-мистецькі проекти зрідка вступають в діалог із політичними та містобудівними рішеннями влади, — як це сталося під час фестивалю «Вулиця ігор — ігри на вулиці», що відбувся

«Демократії» Артур Жмієвський, ЦВК, 2012

«Політична критика» 4-е число 2012

1–3 жовтня 2010 р. на Андріївському узвозі. Найгострішою сьогодні є проблема відсутності реальної комунікації між владою, що ухвалює та впроваджує певні рішення щодо міста, та дійсними жителями та користувачами міського простору — городянами. Підтвердженням цієї проблеми є цьогорічні події на Андріївському узвозі з приводу спорудження кампанією Ахметова торгового центру, чи згодом ділового-арт центру, та так зв. «реконструкція» Гостиного двору, що викликали черговий вибух непокори та фактично створили громадський рух опору незаконним діям, — «який, однак, не має ніяких інструментів впливу на планувальний процес» [1, с. 100].

Актуальність дослідження. Розвідка на тему реалізації мистецьких проєктів в суспільному просторі продиктована нагальною необхідністю сприяти громадській дискусії щодо суспільної сфери загалом та стосовно проблеми Андріївського узвозу зокрема, і Києва в цілому, залучаючи новаторські погляди мистецтва та містобудування, що практикуються у Німеччині та в Україні. Тема діалогу, присвяченого перспективам мистецько-соціальної реконструкції, є продовженням дослідження, викладеного в авторській монографії «Взаємодія архітектурних просторів, сучасного мистецтва та новітніх технологій», виданій ІПСМ НАМ України.

В розвідці ставиться запитання про завдання мистецтва стосовно суспільства і розглядається питання використання суспільного простору як платформи для мистецтва та інших форм культурного виробництва. Суспільна сфера залишається територією, яка потерпає від активних атак; і вона є тією зоною, в якій суспільство і громадяни

«Едіп. Собака будка» Театр «Дах», ГогольФест 2012

розвивають здатність критично чи конструктивно впливати на соціальний простір власних міст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В контексті даної теми варто послатися на вступне слово Артура Жмієвського до книжки «Забути страх», виданої під його редакцією спільно з Іоанною Варшою до 7-ї Берлінської Бієнале, яка є звітом про реальну дію в межах культури, зокрема, про використання мистецького прагматизму. Книгу присвячено конкретним діям художників, кураторів і політиків, які призводять до видимих ефектів. Куратори транслювали своє зацікавлення у пошуках відповідей, а не в постановці запитань, зацікавившись ситуаціями, в яких мистецтво реально діє, а запропоновані рішення здійснюються відповідально, виходячи не із збереження імунітету митця і не з його дистанціювання від суспільства. Автори вважають політику найскладнішим і найважчим різновидом людської діяльності. Куратори знайшли людей — митців, активістів, політиків, — згодних долучитися до незалежної політики через мистецтво. «Забути страх» включає тексти і бесіди з політичними лідерами, — такими, як Антанас Мокус, колишній мер Боготи, котрий помітно сприяв соціальним змінам своєю політичною теорією, що походить від мистецтва; Арпад Шилінг, — театральний діяч, котрий залишив буржуазний театр задля дій безпосередньо в межах політичного контексту реакційної Угорщини; арт-група «Війна», представники котрої не вірять в мистецтво без заангажованості;

*«Нотаге Ван Гозу» Оксана Чепелик та «Обрамлення» Тіберій Сільваші
у проєкті Арт-центру Павла Гудімова «Неофолк», ГогольФест 2012*

«Ortszeit Local Time (Місцевий час)» Штефан Конпелькам

«Камени». Гергард Штеблеф та Сергій Жадан

Тімеа Юнхаус, який використовує мистецтво з метою боротьби проти утиску інтересів ромів у Європі; бразильська група «Pixadores», діячі котрої атакували Бієннале в Сан-Пауло, та Ісландська Найкраща Партія, що прийшла до влади після фінансової кризи 2008 р. Всі ці люди використовували перформативний інструментарій для своєї справи, а також для того, щоб виявити приховані, тіньові суспільно-політичні сили та інтереси. За свідченням автора, «Цією першою публікацією ми представляємо ліві зобов'язання не тільки як критичну самореферентну умову, але й як пропозицію для посилення продуктивного спектру політичних методів» [2, с. 7].

Викладення основного матеріалу. У 2010 р. у Києві Гете-Інститут ініціював фестиваль у вигляді діалогу про перспективи мистецько-соціальної реконструкції Андріївського узвозу зокрема та Києва в цілому. Слід віддати належне цій культурній інституції: ще у 2000 р. Гете-Інститут і його тодішній директор, Йоханес Еберт, підтримали проект Фестивалю архітектури, сучасного мистецтва та нових медіа, на який мене надихнула робота в Баухаузі Дессау; вже тоді у Німеччині значна увага приділялася розбудові громадського простору завдяки публічним дискусіям. На жаль, для втілення проекту не вистачило підтримки української сторони. Ця ідея була реалізована у 2007 р., в межах Міжнародного фестивалю соціальної скульптури, в котрому були розвинуті ідеї Д. Бойса [3, с. 48], організованому Інститутом проблем сучасного мистецтва

*«Свіже дихання» Галерея РА та Олексій Малих, Андріївський узвіз, 21,
сквер біля Музею-майстерні І. П. Кавалерідзе*

АМУ за підтримки Міністерства культури і туризму України, одним з партнерів котрого виступив Гете-Інститут.

За останні тридцять років відбулися значні зміни в художніх практиках, парадигми яких відображаються у public art: це перенесення фокусу з естетичних на соціальні питання, зі сталих інсталяцій на дієві процеси, в контексті моделей взаємодії «МИТЕЦЬ — ПУБЛІКА»: від автономії авторства до різних форм співпраці та співучасті, що демонструють твори соціальної скульптури. Фестиваль поставив питання про те, як саме митці разом з громадськістю здатні корегувати драматичні зміни, від яких потерпає публічний простір у наш час. Символічно, що Spielraum німецькою означає не тільки «простір гри», але й «простір можливостей». Реалізація подібних проєктів у Німеччині надзвичайно популярна: адже наявність творів public art — ознака повноцінності урбаністичного середовища.

Фестиваль розпочався «концертною інтервенцією» в урбаністичний ландшафт, що об'єднала поезію і музику у колаборативному проєкті «Камені» українського поета Сергія Жадана, німецького поета Герхарда Фалькнера та композитора Герхарда Штеблера. Поезія Жадана піднімає гострі соціальні і політичні теми: ми всі винні у тому, що наше місто забрали, «ми самі здали їм все, що в нас було» [4]. Публічний простір — це не просто вільне місце між скупченням будинків, а рубрика свідомості: він є феноменом комунікації

«Хмарочоси, прощайте!»-II» Оксана Чепелик, Замкова гора, 2010

*«Сакральні реконструкції. Київ» Володимир Бахтов,
майданчик перед Музеєм історії України*

і визначає, по суті, курсову вартість міста. Герхард Фалькнер вважає: «Творча людина є найважливішою постаттю в тому барометрі настроїв, за яким визначають міжнародну привабливість міста». Герхард Фалькнер у своїх творах пропонував замислитися над тезою «місто — це книга», і над тим, хто ми є: читачами чи авторами?

«Хмарочоси, прощайте!» — друга авторська арт-інтервенція в урбаністичний простір міста, в якому паперові ліхтарики у формі хмарочосів та зображеннями різних київських висоток з підпаленим «фундаментом» відлітають з Замкової гори у небо. Проект «Хмарочоси, прощайте!-II» відбувся в київському контексті, в якості реакції на значну кількість висоток, що з'явилися, попри усі містобудівельні закони, в центральній частині міста і були зведені на території зелених скверів або ж внаслідок рейдерських атак. Адже кожна висотка збагачує її інвесторів, водночас вимагаючи значної кількості машин; за відсутності відповідної транспортної інфраструктури, вона паралізує життя центру міста. До запуску надлишкових київських висоток «у космос» долучилися всі бажаючі, — ті, хто відчував солідарність із мистецьким меседжем, реалізуючи, таким чином, проект соціальної скульптури [5, с. 350]. Проект «Хмарочоси, прощайте!-II» дав можливість перетворити запуск китайських ліхтариків на нагадування про традиції демократичних міст, із залученням символічного акту звільнення і жестів потенційних громадських акцій.

Виставка «Місцевий час» фотографа Штефана Коппелькамма показала радикальні зміни публічного простору, що відбулися в міс-

тах Центральної та Східної Європи після розпаду Радянського Союзу. В ній були зафіксовані урбаністичні зміни одних і тих же міських панорам Східної Німеччини, знятих у 1990 р. та через одинадцять років.

Володимир Бахтов з Ольвії влаштував перформанс біля Історичного музею — «світлову реконструкцію» Десятинної церкви.

Про багаторічні зусилля українських громадських організацій «Співзахист» та «Наша земля» у справі захисту Андріївського узвозу та про роботу громадських організацій в Німеччині поінформував німецько-український громадський офіс. Завершальна дискусія фестивалю на тему «Кому належить вулиця?» розглядала головне питання: чи здатне сучасне мистецтво вплинути на діалог і на подальший хід модернізації та збереження культурної спадщини в публічному просторі? Під час фестивалю були виявлені різноманітні творчі стратегії, пов'язані з соціальною скульптурою, яка є, серед іншого, полем для трансформацій і місцем для постановки запитань з залучаючими методами.

Усе вищезазначене дає змогу зробити наступні висновки:

1. Зараз, на початку 2010-х, формується соціальний запит не лише на комерційні мистецькі товари, але й на громадські проекти, засновані на міждисциплінарних практиках.

2. Актуальними для України є проекти, здатні збудити дискусії та співпрацю з активістами, й особливо актуальним є смислотворче мистецтво, що зберігає снагу громадянського жесту і політичної дії.

3. На часі є переосмислення значень розширеної концепції мистецтва заради формування вільного, демократичного і екологічно-життєдайного майбутнього, з розвитком інтервенціоністських методів, соціальної скульптури та public art, на основі праць Джозефа Бойса та інших мислителів і практиків, чіє бачення, формулювання та проекти вважаються центральними для соціальної сфери.

4. Інтервенціоністські моделі в художніх практиках виступають каталізатором соціальних і культурних трансформацій. Художники працюють в якості агентів змін, зосереджуючись на мистецьких практиках залучення, що досліджують роль уяви та підключають до трансформаційних процесів інші методи осмислення. Вони освоюють широку територію і різноманітні методи тому, що такі художні модальності стосуються досліджень нових значень, нових форм мислення і нових шляхів існування в світі, наполягаючи на тому, що «інший світ можливий» [6, с. 364].

Перспективи використання результатів дослідження. Огляд спрямований на уможливлення та розвиток діалогу про перспективи мистецько-соціальних реконструкцій, що пояснює громадянам той факт, що вони самі повинні вирішувати свої проблеми, в тому числі — змушуючи високопосадовців слугувати громаді. Громада може і мусить відстоювати свої конституційні права у правовий спосіб, шляхом постійного контролю дій міської та районної влади, бо саме в цьому полягає єдиний шлях до розвиненої демократії.

1. *Кондель-Пермінова Н. М.* Збереження архітектурно-містобудівної спадщини України // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: Зб. наук. пр. / ІПСМ АМУ. — К., 2009. — Вип. 6. — С. 92–116.

2. *Żmijewski A.* Foreword // Forget Fear; Ed. by A. Żmijewski and J. Warsza. — В.: 7th Berlin Biennale, 2012.

3. *Beuys J.* Art into Society, Society into Art. — L., 1974. — P. 48.

4. *Жадан С.* Каміні, 2010. — <http://www.goethe.de/ins/ua/kie/kue/spstr/doku/texte/uk6666357.htm>.

5. Докладніше див.: *Чепелик О. В.* Місто у фокусі мистецьких пошуків // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: Зб. наук. праць / ІПСМ АМУ. — К., 2008. — Вип. 5. — С. 349–364.

6. *Fisher W. F., Pomniab Th.* Another World is Possible: Popular Alternatives to Globalization at the World Social Forum. — L., 2003.

Анотація: В статті розглядається питання спроможності сучасного мистецтва впливати на процеси подолання соціальних та політичних проблем та сприяти діалогу між суспільством і особами, відповідальними за прийняття рішень.

Ключові слова: культурна політика, урбаністичне середовище, публічний простір, громадський спротив.

Аннотация: В статье рассматривается способность современного искусства влиять на процессы преодоления социальных и политических проблем и способствовать диалогу между обществом и теми, кто несет ответственность за принятие решений.

Ключевые слова: культурная политика, урбанистическая среда, публичное пространство, общественное сопротивление.

Summary: An article examines a question concerning the possibility of contemporary art to influence a process of overcoming of social and political problems and contribute to a dialogue with those, who is responsible for decision making.

Keywords: cultural policy, urban environment, public space, public resistance.